

Przeglądy i komentarze

PROJEKTY USTAWODAWCZE W BUNDESTAGU (1985-1987) W SPRAWIE ODSZKODOWAŃ DLA OFIAR PRZEŚLADOWAŃ FASZYSTOWSKICH

1. REGULACJE PRAWA WEWNĘTRZNEGO RFN ORAZ ZAWARTE PRZEZ RFN UMOWY W SPRAWIE ODSZKODOWAŃ DLA OFIAR PRZEŚLADOWAŃ FASZYSTOWSKICH

Stosownie do Ustawy Zasadniczej RFN (UZ art. 74, pkt 9) sprawy „szkód wojennych” (*Kriegsschäden*) i „zadośćuczynienia” (*Wiedergutmachung*) objęte są tzw. konkurencyjną kompetencją ustawodawczą federacji¹. Oznacza to, że powyższe kwestie tak długo są przedmiotem kompetencji krajów, dopóki nie zajmie się nimi federacja (por. art. 72 UZ). Już ustawą z 18 września 1953 r. (tzw. *Bundesergänzungsgesetz*)² federacja przejęła istniejącą procedurę odszkodowawczą poszczególnych krajów, przede wszystkim w byłej amerykańskiej strefie okupacyjnej. Na mocy „układu o uregulowaniu problemów związanych z wojną i okupacją” (*Überleitungsvertrag*) z 26 maja 1952 r. w brzmieniu z 23 października 1954 r.³ (jeden z pakietu tzw. układów paryskich) RFN zobowiązana została przez partnerów zachodnich — jako warunek zakończenia okupacji — do odszkodowań (część IV układu) z „tytułu bezprawia narodowosocjalistycznego”. Układ ten zawierał m. in. zobowiązanie RFN do:

- zwrotu majątków ofiarom prześladowań narodowosocjalistycznych (część III),
- odszkodowań w stosunku do osób, które były prześladowane ze względów politycznych, rasowych, religijnych, przekonań, które poniosły szkody na życiu, ciele, zdrowiu, wolności, własności (część IV),
- RFN zobowiązana została do tzw. restytucji naturalnej, tj. do zwrotu kosztowności, antyków itp. (część V),
- do odszkodowań z tytułu zagarnięcia mienia osób i uciekinierów zagranicznych (część VII).

Wypełnieniu tych zobowiązań w sferze wewnętrznej służyć miała m. in. federalna ustawa o odszkodowaniach (tzw. *Bundesentschädigungsgesetz* — BEG) z 29 czerwca 1956 r.⁴, uzupełniona ustawą z 18 września 1965 r. (tzw. *Bundesentschädigungs-schlufgesetz*)⁵. Ustawodawstwo powyższe wyłączało jednak możliwość

¹ Por. M. Kloepfer, M. Malory, *Öffentliches Recht*, Tübingen-Düsseldorf 1976, s. 15.

² „Bundesgesetzblatt” dalej: „BGBl.” 1953 I, 1387 i nast.

³ „BGBl.” 1955 II, s. 405 i nast.

⁴ „BGBl.” 1956 I, s. 562 i nast. Praktyka RFN w tej mierze została szczegółowo opisana w wydanej przez federalnego ministra finansów serii — *Die Wiedergutmachung nationalsozialistischen Unrechts durch die Bundesrepublik Deutschland*: tom I — *Rückerstattung nach den Gesetzen der Alliierten Mächte*, München 1974; tom 2 — *Das Bundesrückerstattungsgesetz*, München 1981; tom 3 — *Der Werdegang des Entschädigungsrechts*, München 1985; tom 4 i 5 — *Das Bundesentschädigungsgesetz*, München 1981/1983. Sumarycznie na ten temat — *Bericht der Bundesregierung über Wiedergutmachung und Entschädigung für nationalsozialistisches Unrecht sowie über die Lage der Stint, Roma und verwandter Gruppen*, Deutscher Bundestag — 10. Wahlperiode. Drucksache 10/6287 (z 31 października 1986 r.).

⁵ „BGBl.” 1965 I, s. 1315 i nast.

otrzymywania odszkodowań przez szereg grup ofiar prześladowań faszystowskich, m. in. w stosunku do robotników przymusowych, niektórych grup więźniów obozów koncentracyjnych, ofiar eutanazji i przymusowej sterylizacji, członków cygańskiej grupy narodowościowej, homoseksualistów, osób, które odmawiały służby wojskowej, komunistów itd.; ustawodawstwo to wprowadzało również ograniczenia co do terminów zgłaszania roszczeń do 31 grudnia 1969 r., formułowało niekorzystną dla ofiar prześladowań procedurę dochodzenia roszczeń. Jak wiadomo⁶, również obywatele polscy — w przeważającej mierze — wyłączeni zostali spod działania tego ustawodawstwa przy pomocy różnego rodzaju klauzul: klauzuli miejsca zamieszkania, klauzuli dyplomatycznej, a po 31 grudnia 1969 r. ze wskazaniem na przedawnienie roszczeń⁷.

Problem odszkodowań z tytułu prześladowań faszystowskich regulowany był też przez RFN z innymi państwami w drodze umów bilateralnych (również w drodze porozumień z organizacjami społecznymi lub w drodze porozumień między koncernami a takimi organizacjami)⁸. Pierwszą tego rodzaju umową międzypaństwową był układ z Izraelem z 10 września 1952 r.⁹, na mocy którego państwo Izrael otrzymało w sumie 3 mld DM (w formie pomocy gospodarczej itp.). W tym samym dniu podpisano porozumienia¹⁰ z *Conference on Jewish Material Claims against Germany*, na mocy których organizacja ta otrzymała 450 mln DM w celu „pomocy żydowskim ofiarom prześladowań narodowosocjalistycznych w różnych krajach”. W latach 1959-1964 RFN zawarła umowy z 11 państwami zachodnioeuropejskimi (z Luksemburgiem, Norwegią, Danią, Grecją, Holandią, Francją, Belgią, Włochami, Szwajcarią, Wielką Brytanią, Szwecją) oraz z Austrią, na mocy których państwom tym przyznano około 1 mld DM w sumach ryczałtowych; sumy te miały być zużyte na zaspokojenie indywidualnych roszczeń osób poszkodowanych w wyniku prześladowań faszystowskich. Spośród państw socjalistycznych¹¹ Jugosławia (która obok Czechosłowacji przy zaspokajaniu swoich roszczeń reparacyjnych partycypowała w tzw. masie zachodniej) otrzymała na mocy różnych porozumień (por. protokół z 16 października 1956 r.) łącznie 300 mln DM. — 240 mln kredytu i 60 mln wyrównania z tytułu nie wykonanych restytucji. Niektóre państwa socjalistyczne (lub bezpośrednio ich obywatele) otrzymały też zasiłki dla ofiar eksperymentów pseudomedycznych (w latach 1961-1972: Jugosławia 8 mln DM, Węgry 6,25 mln DM, Czechosłowacja 7,5 mln DM, Polska 140 mln DM plus 3 mln DM na koszty administracyjne). Na mocy dwóch porozumień (z grudnia 1972 i czerwca 1974 r.) Jugosławia otrzymała również niskoprocentowy kredyt w wysokości 1 mld DM. W drugiej połowie lat siedemdziesiątych z roszczeniami wystąpiły rządy Belgii, Luksemburga i Francji, żądając odszkodowań dla swoich obywateli, wcielonych przymusowo do *Wehrmachtu* w okresie drugiej wojny światowej. Roszczenia np.

⁶ Por. A. Klafkowski, *Podstawowe problemy likwidacji skutków wojny 1939-1945 a dwa państwa niemieckie*. Poznań 1966; S. Cholewiak, *Odszkodowanie wojenne RFN dla obywateli polskich*. „Sprawy Międzynarodowe” nr 4/1974, s. 100 i nast.; Cz. Pilchowski, *Odszkodowania RFN dla Polaków*. „Sprawy Międzynarodowe” nr 11/1974, s. 107 i nast.

⁷ Stosowane przepisy RFN-owskie pełniły też określoną funkcję polityczną, podporządkowaną koncepcjom rewizjonistycznym; miały one dowodzić dalszego prawnego istnienia Rzeczy Niemieckiej w granicach z 31 grudnia 1937 r. oraz potwierdzać roszczenia RFN do reprezentowania „całych Niemiec” — por. *Problemy normalizacji stosunków PRL-RFN*. Warszawa 1985, s. 146 i nast.

⁸ Por. H. Rumpf, *Völkerrechtliche und außenpolitische Aspekte der Wiedergutmachung*. [W:] *Der Werdegang des Entschädigungsrechts*. München 1985, s. 311 i nast.

⁹ „BGBl.” 1953 II, s. 35 i nast.

¹⁰ „BGBl.” 1953 II, s. 94 i nast.

¹¹ Por. H. Rumpf, *Die Regelung der deutschen Reparationen nach dem Zweiten Weltkrieg*. „Archiv des Völkerrechts” H. 1-2 1985, s. 94 i nast.